

SZENCZI MOLNÁR ALBERT ZSOLTÁRAI.

(Harmadik és befejező közlemény.)

VI.

Szándékosan hagytuk hátra annak a kérdésnek feszegetését, mennyiben lehet megállapítani e zsoldárokon a Marot-Beza-félék közvetlen hatását. Molnárnak erre nézve két nyilatkozata áll rendelkezésünkre. Az egyik így hangzik: »Annakokáért meg-gondolhatja minden, minemő nagy munkával kellett énnekem ez hosszú magyar igéket az franciai apró igékből álló versekre formálnom . . .«¹ Ebből életírója azt a következtetést vonja le, hogy Molnárnak a fordítás közben előtte volt a francia *Psautier*, különösen a versformák kedvéért.² Dubois segítségéről számol be a második nyilatkozat, melyet már föntebb idéztünk. Dubois ebben az időben, 1606—7 telén, még mindig frankfurti lelkész volt, és midőn 1607. februárjában Molnár Heidelbergtől hat napra (20—26) Frankfurtba ment, valószínűleg nála is volt szálláson.³ Molnár kiadót keresett Frankfurtban zsoldárai számára, s úgy látszik, a kéziratot ekkor nézték át Dubois-val együtt, a ki útbaigazítással szolgált neki a francia zsoldárookra nézve, a hol Molnár nem értette meg őket.⁴

De tudott-e Molnár egyáltalában francziául? Hogy 1596-ban még nem tudott, az *Naplójának* egy bejegyzéséből bizonyos. Azt írja ugyanis, hogy Bezát hallotta prédikálni Genfben, de nem értette meg.⁵ Később azonban kellett értenie és olvasnia e nyelven, mert szótárának összeállítása közben francia szótárakat is használt,⁶ Károli bibliájának javítgatása közben is segítségül hívta a genfi bibliát.⁷ Hogy mennyire terjedt francia tudása, ma már nem lehet megállapítani, valamint azt is igen bajos meghatározni, hogy milyen változtatásokat tett zsol-

¹ L. *Napló* stb. 46. l. jegyzet.

² L. Dézsi, i. m. 137. l.

³ Ezt nemcsak a régi vendégbarátságból következtetjük, hanem abból is, hogy Miskolczy István, Molnár heidelbergi diáktársa, levelet írván neki, ezt Dubois szállására czimezte. L. *Napló* stb. 205. l.

⁴ L. Dézsi, i. m. i. h.

⁵ L. *Napló* stb. 15. l.

⁶ L. u. o. 37. l. jegyzet, továbbá Dézsi, i. m. 112. l.

⁷ L. *Napló* stb. 45. l.

tárain Dubois útbaigazítására ; az azonban bizonyos Molnár fordításainak a francziákkal való összevetése alapján, hogy ez a hatás nagyon csekély lehetett, hogy Molnár nem fordított nagy figyelmet a francia szövegre, s ha Dubois útmutatásai alapján javíthatott is zsoldtárain, ezek a javítások nem lehettek jelentékenyek s alkalmasint csak a versformákra vonatkoztak. Ezt már abból is következtethetjük, hogy a magyarul nem tudó francia pap nem érthette meg Molnár fordítását. Ha magának a fordítás munkájának idején lett volna közelében a fordító tudós barátja, megérthetnők, hogy mennyiben segíthetett volna neki, de így nem könnyű elgondolni, milyen útmutatásokkal szolgált Dubois, a ki a már kész szöveghez nem tudott hozzászólni. Teljes mértékben valószínű Dézsi főntebb idézett állítása, hogy a francia zsoldtárok »főleg a versforma kedvéért voltak előtte«.

A francia zsoldtárok hatása bizonyos mértékben azonban kimutatható a zsoldtárokon. Említettük már, hogy Lobwasser zsoldtárai nagyon szabad fordításai a francziáknak, másfelől Molnáréi sem egyeznek teljesen a németekkel, s találunk az ő fordításában nem egy sort, nem egy kifejezést, mely közelebb áll a francziához, mint a némethez. Ezekből az egyezésekből azonban még nem lehet messzebbmenő következtetéseket levonni. Láttuk, hogy Marot lelkiismeretesen ragaszkodott a szentírás szövegéhez, s Beza is iparkodott tiszteletben tartani a nagytekintélyű eredetijét, a minék következtében zsoldtáraikban a bibliának igen sok mondatát, phrasisát hű fordításban ott találjuk. Lobwasser ugyan fordítás közben a szentírás phrasisait épúgy átformálta, mint a francia szerzők leleményéből származó kifejezéseket, csak hogy ő meg Luther bibliáját hívta segítségül, a melynek sok phrasisa belekerült fordításába. De Molnár szintén használta Luther bibliáját, azonfelül Károliét is, s ily módon fordításába több oly hely jutott bele, mely eltér ugyan Lobwassertól, de megegyezik a héber zsoldtárokhöz hívebben ragaszkodó francziákkal. A mondottak alapján tehát nem szabad azt hinnünk, hogy azok az egyezések a francia és a magyar zsoldtárok között mind onnan való átvételek. Legnagyobb részük bizony Luther és Károli bibliájára vezethető vissza, s megegyezésük a francia szöveggel csak esetlegesség, csak annak a következménye, hogy Luther is, a gönczi prédikátor is, másfelől a két francia szerző részint közvetlenül, részint közvetve, egy forrásból, a héber szentírásból dolgoztak. Számos ilyen helyet idézhetünk Molnár zsoldtáraiból, melyeknek párját egyaránt megtaláljuk a francziában és Luthernél vagy Károlinál, azonban nincsenek meg, vagy legalább is nem abban a formában, Lobwasser fordításában. A hol azonban Molnár kifejezései csak értelem tekintetében egyeznek meg a francziával, de formában a Luther- vagy Károli-félékkel azonosak, ott nem

kereshetünk francia hatást ; francziából való kölcsönzést csak oly helyeken állapíthatunk meg, melyek Luther, Károli és Lobwasser feldolgozásában hiányoznak, vagy ha meg is vannak, de más formában.

Induljunk ki a főntebb a maga egészében idézett CX. zs. 6. vsz.-ának 2—3. sorából, mely egészen máskép hangzik Molnárnál, mint Lobwassernél :

Az pogányokon itéletit tartya, <i>Megtölti az földet holttestekkel,</i>	Vber die Heyden er sich wirt erweisen <i>Als einen Richter der gerechtigkeit </i>
--	---

Ez a sor francia eredetiben a következő :

Sur les Gentils exercera justice,
Remplira tout de corps morts envahis.¹

Nyilvánvaló, hogy Molnár harmadik sora majdnem szóról-szóra megegyezik a francziával, s azt hihetnők, hogy kétség-telenül innen is került a magyar zsoltárba. De üssük csak fel az 1590-iki vizsolyi bibliát ! Ott ennek a két sornak a 6. v. első fele felel meg : »Itéletet téfzen pogány népec között, *meg tölt joc helyet holt testekkel* . . . «² Ez a véletlen találkozása a Marot-és a Károli-féle zsoltárnak nagyon megnehezíti a kérdés eldöntését, hogy melyik forrásból merített hát Molnár. Pedig a legtöbb megegyezés Molnár és a francia *Psautier* között ilyen természetű : összeesik Luther vagy Károli fordításának megfelelő helyével is.

Még egy körülmény nehezíti meg e kérdés eldöntését. A XVI. században még egy német költő foglalkozott a francia *Psautier* fordításával, Paul Schede Melissus, ki 1572-ben adta ki az első 50 zsoltárát. Ez a fordítás, mely III. Frigyesnek, a pfalzi választófejedelemnek felszólítására készült, nemcsak minden tekintetben felülmúlja Lobwasser munkáját, hanem általános philologiai szempontból is nevezetes. Pontosán követte a fordító a francia szöveget, a mellett figyelmesen összevetette az eredeti héber biblia szövegével s sok helyütt javított is Marot és Beza szövegén ; azonkívül minden zsoltár után közölte a biblia-beli zsoltár fordítását is, magukban a verses zsoltárookban pedig számokkal jelölte meg a bibliai zsoltárok verseit, úgyhogy a verses szövegnek az utána következő prózaival való összevetését nagyon megkönnyítette. Német nyelvészeti szempontból is érdekes a munka sajátosság helyesírási miatt. Műve azonban csonka maradt, hozzálátott ugyan a hátralévő zsoltárok lefordításához is, de úgy látszik, hogy Lobwasser fordításának szíves

¹ A francia *Psautier*-nak köv. kiadását használtam : Les CL. Pseaumes De David, Mis en rime Françoisie par Cl. Marot, & Th. de Beze. Amsterdam, 1672.

² *Luther* (6. v.) Er wird richten vnter c'en Heiden | Er wird grosse Schlacht thun | . . . *Székely*, 6. v. Itil az pogányoc között, betölt holt tagokat . . . *Heltai*, 7. v. Itil a pogánoc között : nagy öldekléfeket téfzen :

fogadása elvette kedvét a további munkától.¹ Hogy ismerte-e Molnár ezt a Melissus-féle fordítást, nem tudjuk, sem *Napló*-jában, sem a *Psalterium Ungaricum* előszavában nem emlékszik meg róla. Az azonban bizonyos, hogy több helyütt, a hol Molnár zsoltárainak egy-egy helye eltér Lobwasserétől, de megegyezik a francia zsoltáréval, megegyezik Melissuséval is. Bár nem hiszszük, hogy Molnár ismerte volna a »poeta laureatus« fordítását, a melyet abban az időben templomi éneklésre már Pfalzban sem használtak, mégis az e fajta egyezések óvatosságra intenek Molnár zsoltárainak a francziákkal való összevetésében.²

A XXXIII. zs. 5. vsz.-ának 1—2. sora Lobwassernél és Molnárnál a következőkép hangzik :

Dann wenn er auffthut seinen munde
Vnd nur ein wort spricht | bald geschichts |

Mert mihélt ő csak egj ígét [szól,
Azonnal meg leszen *minden* :

Molnár e mondata eltér Lobwasserétől, melynek értelme : mihelyt az Úr egy ígét szól, azonnal megtörténik ; Molnáré pedig : *minden* meglesz, mihelyt az Úr szól. Luther és Károli fordítása³ szintén Lobwasserével egyezik meg, Maroté és Melissusé azonban ebben a pontban Molnáréval egyezik meg :

Marot : Car toute chose qu'il a dite
A elté fait promptement :

Mel. : Dan *alles* was aer gefagt mündlich,
Ist in aim hui fchleunig gefchhen :

Honnan vette tehát Molnár ezt a »minden«-t ? Valószínűleg a francziából, bár biztosan nem állíthatjuk. Ezért, valahányszor Molnár és a francia zsoltárok között oly összevágó helyeket találunk, melyek Lobwassernél, Luthernél, Károlinál nincsenek meg, még mindig nem kétségtelenül a *Psautier*-ből eredtek, ezt csak akkor állíthatjuk biztosan, ha Melissusnál sem találjuk meg őket, vagy legalább is más alakban.

Azonban bár kevés ilyen egyezés állapítható meg a francia zsoltárok és Molnár fordításai között, mégis csak találunk néhányat, a melyekből tehát azt a következtetést vonhatjuk le, hogy mégsem maradt egészen hatástalan zsoltárainak szövegére sem a francia zsoltárkönyv forgatása. Párhuzamosan közöljük mind az ötféle feldolgozást, melyről eddig beszéltünk, hogy megállapíthassuk, hogy a kérdéses helyeken csakis Marot, illetőleg

¹ L. id. kiadás, Einleitung.

² Jancsó Benedek azt az állítását, hogy Molnár használta a Melissus-féle fordítást (Szeneci Molnár Albert, Kolozvárt, 1878. 21. l.), nem okolja meg, s ennek valószínűségéről fordításuk összevetése sem győz meg.

³ (9. v.) Denn so er sprich | so geschichts | ... — Mert ő mondotta és lett ...

Beza és Molnár fordításai egyeznek meg, a többiektől pedig ezekre nézve eltérnek.

XXXVII. zs. 11. 4—5.

Marot : Car les benins de Dieu possederont
 Finalement terre pleine de graisse,
Molnár : Annakokaért éz áldott nemzet
 Örököse lesz az síros földnek,

Lobw. : Darumb | das sein gebenedeyt geschlecht
 Die erd allhie besizet vnd ererbt |

Luther, 22. v. Denn seine Gesegneten erben das land | . . .

Kár. 22. v. Mert az kic megálldattatnac ő tőle, ez földet biriac, . . .

A »föld«-nek csak Marotnál és Molnárnál van jelzője, a többi feldolgozásban nincs, ez a jelző is teljesen azonos a franciaiban és a magyarban (pleine de graisse = zsírral teli, zsíros); a mondat állítmányában is megegyezik Molnár és Marot e mondata: mindkettő jövő idejű, Lobwasseré pedig, mint célhatározói mondat igéje, coniunctivusban van, noha maga a magyar állítmány (örököse lesz) nem a francia »possederont« fordítása, hanem a német »ererbt«-é.¹

XLVI. 3. 7—8.

Marot : Du bruit des voix tout l'air fendoit
 Et sous eux la terre fendoit.
Molnár : De az ő haragos szava
 Mind ez földet el olvasztja.

Lobw. : Die Erd sunck nieder allzumal |
 Von prasseln vnd dess Donners hall.

Luther (7. v.) Das Erdreich mus vergehen | wenn er sich hören lesst.

Kár. 6. v. . . . de mihelyen ő szót ada, ottan megczenfedéc az föld.

E helyütt is megegyezik Molnár és Marot feldolgozása annyiban, hogy mindkettőjük előadása szerint az Úr szava *elolvasztja* a földet; a többiek mind más mondanak: Lobwasser-nél a föld »lesüllyed«, Luthernél »elpusztul«, Károlinál »megcsendesedik«.²

XLVIII. 4. 1—2.

Beza : Dieu l'a fondée tellement,
 Que perir ne peut nullement.
Molnár : Kit ugj erőfítet Iften,
 Hogj romlása ne lehessen,

Lobw. : Gott die befest hat der gestalt |
 Das sie bleibt ewig für gewalt |

Luther (9. v.) . . . Gott erhielt dieselbe ewiglich |

Kár. 8. v. . . . az Iften megerőfíti azt mind öröcké.

¹ Az olyan zsoltárok összevetésénél, melyeket Melissus is lefordított, közöljük jegyzetben fordításának megfelelő sorait is; ez a két sor nála:

Dan di von Got gefegneten, zúm réft
 Ererben's land: . . .

² *Melissus:* Von's Herren ftim di luft zertrán,
 Di aerd' ünter ynen zerrán.

Igaz, hogy Molnár 2. sora csak értelem tekintetében egyezik meg a francziával, szavaiban nem, mégis kétségtelenül innen ered, mert a többi mind egészen mást mond.¹

CXLIII. 12. 3—4.

Marot : Et ren confondus & destruits
Tous ceux qui ma vie travaillent,

Molnár : Töröltesenek el azoc,
Az kic kergetic életemet,

Lobw. : Verderb all die so mit vnrecht
Sich feindlich wider mich aufflegen |

Luther (12. v.) . . . Vnd bringe umb alle die meine seele engsten.

Kár. 12. v. . . ronts meg azokat kic az én lelkeket háborgattyác :

Egészen hasonló kifejezést találunk a XXXV. zs. 2. vsz.-ban.

Beza, 1—3. sor : De honte soient tous éperdus
Tous ceux qui pourchassent ma vie.

Molnár : Szégyenicz meg Uram őket,
Kik kergetic életemet,

Lobw. : Gott lass sie werden all zu spot
Welche mich gerne sehen todt

Luther (4. v.) Es müssen sich schemen vnd gehönet werden | die nach meiner seelen stehen |

Kár. 4. v. Gyaláztaffanac meg es szégyenöllyenec meg kic keresic az én lelkeket,

Molnár első sora Lobwasserből való, a második a franczia zsoltárból.²

LXXXIX. 8. 1—2.

Beza : Car fi nous sommes forts, l'honneur t'en appartient :
Si nous avons pouvoir, tout cela ne nous vient
Que de ta grand' bonté : . . .

Molnár : Te vagy ékésége ő erejeknec,
Minden hatalmakat te adtad nékiec,

Lobw. : Das sie gewaltig seind | von jhn das nicht her kumpt |
Sondern von dir O Herr | d' sich jr so annimpt |

Luther (17. v.) Denn du bist der Ruhm jrer sterke | . . .

Kár. 17. v. Mert az ő ereiéknec ékésége te vagy : . . .

Főntebb már megállapítottuk, hogy az idézet első sora Károliból való kölcsönzés, a francziával való összevetés pedig arról győz meg, hogy a második a francziának összevont, átalakított mása, mivel »hatalom«-ról egyik feldolgozás sem tesz említést, csak Beza és Molnár.

¹ *Melissus :* Got wird s' also befēsten zwar,
Dās fi beftēn föll' immerdar.

² *Melissus :* 2. vsz. 1—2. s. : Schand ünt hōn fei daeñ angetan,
Welche mir nach meim leben ftan :

CXIII. 1. 3—6.

<i>Marot :</i>	<i>Molnár :</i>
Loüez Ion Nom & ja hauteſſe :	Algjátoc izent nevit mindnyájan
Soit preſché, loit fait ſolennel	Diczirtelcok izent jöſſége
Le Nom du Seigneur Eternel,	Moft es örökkön öröкке
Par tout, en ce temps & ſans ceſſe.	Oc izent neve áldafséc tíztan.

Lobw. : Lobt ſeinen namen allesamen |
Gelobt ſcy vnd gebenedeyet
Von nu biſſ in ewigkeyt
Deſſ höchſten Herren werder namen.

Luther (1. v.) ... Lobet den Namen des Herrn. (2. v.) Gelobt ſey des Herrn Name | von nu an biſ in ewigkeit.

Kár. 1. v. ... diczériétec az WRnac neuét. 2. v. Az WRnac neue légyen áldott : moſtantól fogua mind örökkön öröкке.

Isten »felségét« csak Marot és Molnár említi, a többiek nem.

CXLVI. 4. 1—4.

<i>Beza :</i>	<i>Molnár :</i>
C'eſt lui qui par ſa puiſſance	Az ki mind mennyet es földet
A fait la terre & les cieux,	Es az tengert teremté,
Et la mer & l'abondance	Es ezekben mindeneket
De ce qui eſt en iceux,	Nagy hatalmával ſzerzc,

Lobw. : Der gemacht hat durch ſein hende
Himel | Erden | vnd das Meer
Vnd was an jhr keinem ende
In den wirt gefunden mehr |

Luther (6. v.) Der Himel | Erden | Meer | vnd alles was drinnen iſt | gemacht hat | ...

Kár. 6. v. Ki teremtette az mennyet, földet, tenger, és mind azokban való állatokat : ...

Bezánál és Molnárnál »hatalmával«, Lobwassernél »kezével« teremtette Isten a mindenséget, Luther és Károli ezt a mozzanatot nem említik.

CXLVII. 10. 5—8.

<i>Beza :</i>	<i>Molnár :</i>
Tous peuples du monde habitable	Nem tön igy femmi pogán néppel,
N'ont pas un traitement ſemblable :	Nem látá őket illy izentséggel,
Car ces ordonnances ſacrées	Szent ſzerzeſit ök nem értötték,
Il ne leur a point déclarées.	Azért Alleluja mondáſek.

Lobw. : Das hat er nicht gethan den Heyden |
Das er ſie deſſ auch hett beſcheyden |
Vnd ſie bericht von dieſen dingen |
Drumb laſt vns Alleluia ſingen.

Luther (20. v.) So thut er keinen Heiden | Noch leſt ſie wiſſen ſeine Rechte | Haleluia.

Kár. 20. v. Nem czelekedett illyen módon femmi nemzetféggel, és ő ítéletit egyébb nemzetféggel nem tudgyác.

Molnár idézett részében az első sor Károliból és Lobwasser-től való, a harmadik sor e kifejezését »szent ſzerzeſit« pedig

kétségtelenül Bezából («ces ordonances sacrées») vette át Molnár, mivel a többiek ezt a dolgot mind másképp fejezik ki.

LXXII. 3. 5—8.

Marot :
Il vient comme pluye agreable
Tombant fur prez fauchez,
Et comme rofée amiable
Sur les terroirs fechez.

Molnár :
Aláboczátt *iszép kedves e/söt*
Az kalfzátt mezőre,
Czöpögtet nagy *iszép* nedveffégött
Az elszárat földre.

Lobw. : Er wird rab fallen wie ein regen
Auff abgemeyet feldt |
Wie tropffen die zufallen pflegen
Auff durre ort der welt.

Luther. (6. v.) Er wird erab faren wie der Regen auff das fell |
Wie die tropffen | die das Land feuchten.

Kár. 6. v. Le Izáll mint egy eő az meg kalfzátt mezőre, és mint az ő föld öntöző záporoc.

Ezen a már egyszer említett részen is megállapítható a francia hatás. Sem Lobwassernél, sem a két prózában fordítónál nincs az esőnek jelzője, csak Marotnál és Molnárnál; az előbbinél »agreable«, az utóbbinál »Izép kedves«, tehát rokon, mondhatnók azonos jelentésű melléknevek. A 7. sorban lévő »nedvesség« is inkább lehet a francia »rosée« (harmat) fordítása, mint a német »tropffen«-é (cseppek), azonfelül e német szó is jelző nélkül áll, a francia és magyar pedig szintén rokonjelentésű jelzővel van ellátva.

Hogy Molnár a francia *Psautiert* forgatta, arra nézve nemcsak ezek az egyezések a tanúink. Van egy olyan bizonyítékunk is, a mely különösen Molnár életírójának, Dézsi Lajosnak, azt az állítását igazolja, hogy Molnárnak főleg a versformák végett volt szüksége az eredeti zsoldároskönyvre. Lobwasser ugyanis a XXXVII. és CXIX. zsoldár fordításában versforma tekintetében nem követte híven a francia szerzőket. Ezeknek a zsoldároknak 6 soros versszakai egy-egy terzina-párt alkotnak, oly módon, hogy a XXXVII. zs.-ban a páratlan sorok 11 szótagúak, a párosak 10-esek, a CXIX.-ben pedig fordítva, a páratlanok a 10-esek, a párosak 11-esek; rímelhelyezésük a terzina szabálya szerint a b a b c b, az ötödik sor ríme természetesen ismétlődik a következő versnek első és harmadik sorában (c d c d e d). A XXXVII. zs. 1. strophája Marotnál így hangzik :

Ne foit fahché fi durant cette vie
Souvent tu vois prosperer les méchans,
Et des malius aux biens ne porte envie :
Car en ruine à la fin trébuchans,
1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11
Seront fauchez comme foin en peu d'heure,¹
Et fecheront comme l' herbe des champs,

¹ A szótagok fölé írt számok a hangjegyek helyét jelölik.

Ennek a mesterkélt versformának pontos követése felülmúlta a német fordító erejét, ezért úgy segített magán, hogy a terzina-párból egyszerű hatsoros strophát alkotott: az 5. sort a 6-ikkal rímeltette, s a XXXVII. zsoltárban az 5., a CXIX.-ben pedig a 6. sor szótagszámát 11-ről 10-re szállította le. Nála tehát a sorok beosztása az előbbiben: 11 10 11 10 10 10, az utóbbiban 10 11 10 11 10 10; a rímeké pedig mindkettőben a b a b c c. Így hangzik nála az előbb idézett versszak fordítása:

Erzürne dich nicht über die gottlossen |
 Wann es jhn wolgeht | Es sol sich auch nicht
 Vber der vbeltheter glück erbossen |
 Wer sie in jhrm auffnemmen stehen sicht |
 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10
 Dann man die wie ein grass alssbald abhaut¹
 Das sie verwelcken wie das grüne kraut.

Ez az átalakítás mutatja, hogy mennyire félreismerte a német jogtudós a verstechnika természetét, mert így nemcsak a terzina-szerkezetet tette tönkre, hanem feláldozta a melodiát is. Molnár a francia eredeti alapján legalább részben elkerülte ezt a fogyatkozást, a mennyiben a rímek elhelyezése tekintében híven követte ugyan Lobwassert, de a sorok szótagszámát illetőleg visszatért Marot és Beza versformájához. Az ő fordításában az idézett versszak a következő:

Ne bozfizonkodgyál az gonofztévökre,
 Midön ö nekic jól vagyon dolgoc,
 Ne néz buslakodván Izerenczjekre,
 Ha látod hogy jobbul állapottyoc
 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11
 Mert mint az fzenafü le vágattatnac,
 Es mint az zöld fü hamar elhullnac.

Eljárását lehet menteni: ha a terzina kárba is veszett, a melodia legalább épen maradt, neki pedig kevesebb nehézséggel kellett megküzdenie. Eljárása legfeljebb olyan elbírálás alá eshetik, mint azoké a XIX. századi műfordítóké, a kik a szonettet fél rímekkel fordítják.

VII.

Szenci Molnár Albert zsoltárai bármennyire elütnek is a XVI. századbeli magyar szerzők feldolgozásaitól, mégis bizonyos kapcsolatban állanak velük. Ha idegenben van is az a forrás, melyből a *Psalterium Ungaricum* eredt, táplálta néhány hazai talajból fakadó erecske is. Hazai földön tanulta Molnár először Dávid zsolozsmáit, melyek sokkal mélyebben vésődtek lelkébe, semhogy a külföldön elsajátított, idegen nyelvű, idegen dallamú

¹ A számok a szótagokat jelzik.

zsoltárok onnan kitörölhették volna. Midőn nem istentiszteleten énekel, hanem otthon, egyedül »dicséri az Urat«, magyarul is megzendül ajkán az ifjúkorában tanult zsoltár, melynek dallama talán nem oly művészi, mint a francziáké, nem is közelíti meg annyira a hangulatok tisztasága tekintetében Dávid énekeit, mint ezek, de kedves az éneklőnek, mert ifjúkori emlékei tapadnak hozzá. Mikor pedig az idegen zsoltároknak anyanyelvére való fordításán fáradozik, a gondolatok, érzelmek azonossága földézi lelkébe azokat a régen hallott, egyszerű, sőt kezdetleges dicséreteket, s míg az idegen phrasisoknak magyar megfelelőit keresi, önkénytelenül azok a jól ismert szavak kerülnek tollára, melyeket valamely magyar zsoltárszerző vetett papírra az előbbi század derekán. Kevés és gyöngé szájak azok, melyek az ő zsoltárait a XVI. századbeli átdolgozók kísérleteihez fűzik, de talán érdemes egy futó pillantást vetni rájuk, mert szerény tanúi annak, hogy az idegen szerzők műveinek fordítása közben értékesíti a már meglévő magyar zsoltároknak köztudatba már átment helyeit.

Hogy Molnár ismerte XVI. századbeli elődei működését, azt természetesen tartanók akkor is, ha *Psalteriuma* előszavában ő maga nem említené is. A protestáns iskolákban kezdettől fogva a mai napig nagy gondot fordítottak a zsoltárok tanulására, s Molnár is itt sajátította el őket, valószínűleg azokat, a melyeket a templomban gyakrabban szoktak énekelni. Hogy egyeseket nemcsak megtanult, hanem meg is tartott emlékezetében, azt *Naplójának* egy helyütt már idézett bejegyzése tanúsítja.¹ Hogy volt fordítás közben előtte magyar énekeskönyv, arra nincs adatunk, de ez nem is jelentős kérdés: hogy emlékezetből tudott legalább egynehányat, az bizonyos. Zsoltárkönyvének előszavában a legszebbeknek ítéli Szegedi Gergely és Sztárai Mihály zsoltárait; később pedig, midőn a magyar zsoltárok művészietlen vezetéséről panaszkodik, még Skaricza Mátét emeli ki a tehetségtelenebb átdolgozók közül.

Értekezésünk ezen részében egy-két összevetés bemutatásával arra a kapcsolatra akarunk rámutatni, a mely a régibb fordítások és Molnár zsoltárai között fönnáll.

Kezdjük az összevetést Sztárai XII. zsoltárával:

Molnár: I. *Szabadícz meg es tarcz meg Uram Isten,*
Mert Izentid elfogytac, nincz jotevő,
Es ez földön már lok a tókéltelen,
Nincz emberrec közt igaz beszédő.

Sztárai:² I. *Szabadíts meg és tarts meg uram Isten!*
Mert ez földön immár szent ember nincsen.
Igaz beszéd az embereknél nincsen,
Mert többire minden ember hitetlen.

¹ L. *Napló* stb. 20. l.

² Régi Magyar Költők Tára. V. k. 77. l.

Az első sort betűszerinti hűséggel veszi át Molnár Sztáraitól, a mit megkönnyít az is, hogy véletlenül mind a két zsoldár első sora 11 szótagú. Sztáraiból való az *ez földön* a 3., és az *igaz bejzédő* a 4. sorban. Hogy nem vehette őket Molnár sem Lobwassertől, sem Károlitól, annak bizonyosságául álljanak itt a megfelelő helyeik :¹

Lobw. : Bewahr mich Herr | thue mir zur rettung koemen |
Es ist nuhmehr keine gerechtigkeit |
Die heiligen haben gar abgenommen |
Der frommen findt man wenig dieser zeit.

Kár. 1. v. Tarcz meg WRam, mert elfogyott az izent, mert el fogytanac az hiuec az embereknecc fiai közzül.

A 2. vsz. 1. s.-ában is van egy átvétel Sztáraitól :

Molnár : Ezek egymáfnac *szóllnak* csak *hívjágot*
Sztárai : Tudva mert oly nagy *hívjágokat* *szóllnak*,

Lobw. : Zu jhrem nechsten reden sie nur lügen |

Kár. 2. v. Hazugfágot szól kiki az ő felebaráttjánac ;

Bár ez a kifejezés (*hívjágot szóllnac*) lehet Lobwasser megfelelő kifejezésének (*reden sie... lügen*), vagy Maroténak (...*chacune vanité*, *menteries . . . dit . . .*) fordítása, mégis Sztárai kifejezésének kellett a fordító fülébe csengenie, mikor ezt a sort leírta.

Molnár 6. vsz.-a is bizonyossága Sztárai hatásának :

Az Istennek mondáfi oly igazak,
Mint az drága ezüst, kit az tűzben
Az ötvösök kohokban tisztítottak,
És hétfzer meg erefztettek ízepen.

Sztárai, 7. 3. Mert oly tiszták az Istennek beszídi,
Kiket hisznek az Istennek hívei.

3. Igazak és szintén oly igen tiszták,
Mint az ezüst, kit földből elválasztnak,
Az ötvösök kohókban olvasztottak,
És hétszer megeresztvén tisztítottak.

Összehasonlítás kedvéért idézzük a francia és német zsoldárok 6. vsz.-át, továbbá Károl 6. versét is :

Certes de Dieu la parole fe treuve
Parole nette, & tres-pure eft fa voix :
Ce n' eft qu' argent affiné à l' epreuve,
Argent au feu efpuré par fept fois.

Gleich wie dz silber siebē mal durchlassen
Gar rein geleutert in dem Ofen wirt |
Durch fewers glut | also auch gleicher massen
Ist Gottes wort bewehret vnd probirt.

Kár. 6. v. Az WRnac befzédi, tizta befzédéc, mint az kohban megpróbáltatott és hétszer megtiztatott ezült.

Lényegében mind az öt feldolgozás ugyanazt mondja, csak a német teszi előbbre a hasonlítottat, utána a hasonlót ; azonban

¹ A francia zsoldár megfelelőjét felesleges idéznünk, mivel aránylag nagyon kevés egyezést találunk közte és a Molnár-féle zsoldárok között ; itt sincs velük semmi közösségük.

Molnár 3—4. sora majdnem teljesen megegyez Sztáraiéval, *ötvösről* pedig a többiek semmit sem tudnak, ezt Molnár csak tőle vehette. A 7. vsz.-ban is Sztárai szavaival él egy helyütt Molnár:

*Molnár, 7. 1. Tarcz meg azért nepedet kegyelmeffen,
Kérünc jóvóltodbol reank tekéncz.
Oeriz meg örökke ez nemzet ellen,*

*Sztárai 9. Hatalmaddal tarts meg minket Ūristen,
Őrizz minket kegyetlen nemzet ellen,*

Lobwassernél a megfelelő hely így hangzik:

7. 3. Genedig vns ansihe vnd *behüte*
Für dem bösen geschlecht in ewigkeit.

Nem lehet kétség a felől, hogy Molnár itt Lobwassert fordítja, csakhogy Sztárai szavaival, melyek történetesen híven követik a német szöveget.

A már egyszer szóvá tett XXXVII. zsoltáron is érezhető Sztárai paraphrasisának hatása. Így a 13. vsz. 1. sora majdnem betűszerint megegyezik Sztárai zsoltárának 78. sorával:

Molnár: Gyermeek voltam, es immár meg vénhöttem,

Sztárai: Ifjú voltam és immár megvénhedtem.

Lobw.: Ich bin nū alt | der ich bin jung gewesen |

Kár.: 25. v. Gyermeek voltam és meg vénhedtem, . . .

Látjuk, hogy Molnár sora csak annyiban tér el Sztáraiétől, hogy »ifjú« helyett »gyermek«-et mond, nyilvánvalóan Károli hatása alatt.

A 17. vsz. 6. sora is nagyrészt megegyezik Sztáraiének egy sorával, a 116.-kal.

Molnár: Megláád az gonoszaknac veszteket.

Sztárai: Hogy meglátod gonoszoknak veszteket.

Lobw. Sehen du solst der gottlosen verderb.

Kár. 34. v. . . . ésmikor az hitetlenec ki gyomlálatnac meg látcd.

De ezeken kívül is meglátszik Sztárai hatása e zsoltárokon: így az 1. vsz. 5. s.-ában a német »grass«-t Molnár *széna fűnek* fordítja, mivel Sztárai is ezt írja zsoltárának 7. sorában (Károli: *fű, Marot: l' herbe des champs*). Megállapíthatnánk még több egyezést is, pl. M. 6. 6. Szt. 39.; M. 7. 1. Szt. 40.; Molnár 9. 1. Szt. 52., de ezek Károli megfelelő helyeivel is (12., 13., 17. v.) azonosságot mutatván, nem állítható határozottan a Sztáraitól való átvétel.

A XCIV. zsoltárban is találunk két Sztáraiból való átvételt. Ennek 26—27. sora így hangzik:

Miért valaha ti magatokat meg nem jobbitjátok,

Es *magatokban* szép értelemmel azt meg nem *hánnyjátok*.

*Molnár, 4. vsz. 4—6. sor: En czudálok ti raytatoc,
Hogy illy oktalanoc vattok
Hánnyjátok meg magatokban:*

A Molnár 6. sorát alkotó szólam XVI. századbéli elődjének 27. sorából való. Molnár többi forrásaiban e helyütt mind mást találunk :

Lobw. 4. vsz. 5—6. s. : Mich wundert ewer torheit frey |
Das jhr so gar seyht ohn verstandt.

Beza, 4. vsz., 4—6. s. : O les plus fols & idiots
D' entre le peuple ! ô pauvres fots !
Serez-vous toûjours infenfez ?

Káv. 8. v. Vegyetec ezetekbe magatokat kic a kôfség között bolondoc vattoc : és ti balgatagoc mikor tÛrtec ezetekre ?

Molnárnak ez a sora tehát betoldás a német szövegbe, még pedig oly betoldás, melynek eredete a XVI. századbéli magyar zsolttárák költészetbe esik.

A 10. vsz. 1. sorát Sztárai szerint alakította át Molnár.

Sztárai, 55. s. : . . . hogy mondom vala, immár majd elesem

Molnár, 10. 1. Midön mondom : Im kell elfnem

Lobw. u. o. Dann wenn ich meint ich würd geleiten |

Beza 10. 1—2. Lors que j'ai penfe que la plante
De mon pied s'en alloit gliffante,

Káv. 18. v. Mikor azt mondtam : Az én lábam el ízomodott, . . .

Valamennyi »eliszamodás«-ról szól, mint Károli, »esés«-ről csak Sztárai és utána Molnár.

Ez a pár egybevetés elég annak a megállapítására, hogy a Molnártól nagyrebcsült Sztárai zsolttárainak volt némi hatása reá, több, mint Szegedi Gergely, a másik főember zsolttárainak, melyek oly szabad átdolgozások, annyira elütnek a biblia zsolttáraitól, hogy alig ismerünk rá Dávid király énekeire. Az igaz, hogy egyezéseket Szegedi és Molnár zsolttárai között találunk, olyan helyeken, a hol Szegedi valamivel jobban ragaszkodott az eredeti szöveghez, de ezek az egyezések elég ritkák, másfelől a közös kifejezéseket megtaláljuk Károliban is, ezért azt kell feltennünk, hogy innen valók. Egyet, melyet nagyobb valószínűséggel állíthatunk Szegedi-reminiscentiának, bemutatunk :

Szegedi, VI. zs. 29—30. sor :

Elnedvesítem az én ágyamat könyhullatásimban.

Nyoszolyám immár ugyan eláradt az én siralmimban.

Molnár, VI. 6. vsz. 3—6. s. :

Könjhullatásimmal

Nedvesítem ágyamat

Afztatom njozoljámát,

Sürö firalmimmal.

Lobw. 6. vsz. 2—6. s. :

Vnd netz mein bett mit weinen |

Mit threnen ohne mass |

Aus kléglichem beschweren

Mit tropfen meiner zehren

Mach ich mein lager nass.

Káv. 6. meg moftam minden éjél az én ágyamat, és köny hulatásimmal megöntöztem ágyamat.

Mind a négy körülbelül ugyanazt mondja, de Molnár idézett négy sorának tartalma, s a tartalom beosztása Szegediére emlékeztet leginkább.

Molnár zsoltáiraiban még egyéb reminiscentiákat is állapíthatunk meg, melyek a XVI. századbéli szerzők psalmusaiból kerültek a Lobwasserből fordított szövegbe. Hogy teljesebb képünk legyen Molnár zsoltárainak kialakulásáról, egy-két példát be is mutatunk. A régi énekeskönyvek gyarló verselésű zsoltárai közül pompás rhythmusával magasan kiemelkedik Tordai Benedek XXX. zsoltára,¹ melynek versszakait váltakozó refrain zárja be. A páros versszakok refrainje : »Haicz en hozzám füleidet lies tartz meg engemet.«² Ezt a refraint megtaláljuk Molnár XXXI. zs.-ának 2. vsz.-ában :

Hajcz én hozzám Uram füledet,
Oh en üdvöflegem
Sies tacz (igy) meg engem !

Molnár ugyan kettéválasztja Tordai sorát, de azért rá lehet ismerni, különösen a második feléről. Lobwassernél a megfelelő hely a következő :

2. vsz. 1—3. Die ohren dein Herr zu mir neige |
O Herr gütig vnd fromm
Zu hülf mir eilends komm |³

Nyilvánvaló, hogy midőn Molnár a német zsoltár e sorait fordította, fölmerült tudatában Tordai zsoltárának azonos jelentésű refrainje s belőle alkotta meg Lobwasser megfelelő sorainak magyar mását. A refrain első fele (Haicz en hozzám füleidet) különben rendkívül gyakori szólam a zsoltárookban.

A Szegedi-féle Énekeskönyv LI. zsoltárából (kezdet: VRIften irgalmaz nekē . . .) is került két phrasis a *Psalterium Ungaricum* ugyanezen zsoltárába.

Ps. LI. 1. vsz. hog te ellened vétkeztē, bánō és keserűennekē, méltán engem meg itelhetz, *azertte igaz Ijtē lehetz.*

Molnár, 2. vsz. 5—8. s. Vétkeztem az te szemeid előtt,
Kiért engemet méltán megbüntethetz,
Rám vethed kemény íteletedöt :
Mind az által igaz bíró lehetz.

A két fél-fél versszak értelmileg körülbelül azonos, azonban mindkettőnek utolsó sorát már nemcsak a gondolat azonossága fűzi össze, hanem részben a szavaké is. Hogy ezt nem máshonnan vette Molnár, bemutatjuk a többi forrásának megfelelőit :

Lobw. 2. 5. Ich hab gesündigt für dein angesicht |
Das | wann du mich schon züchtigest rechtschaffen |
Du mir recht dran thetst | vñ man dein gericht
Vnd vrtheil nicht könt tadeln oder straffen.

¹ A Vulg. számozása szerint ; a héber és prot. számozás szerint 31.

² Szegedi Gergely Énekes Könyve 1569-ből, facsimile kiadás 1893.

³ *Kár.* 3. v. Hajczd hozzám az te füledet, hamar izabadicz meg engemet ;

Beza, 2. 1—3. Ten l'oreille à moi miserable
Et pour me fecourir
Vien foudain accourir.

Marot, 2. 5. En ta presence à toi seul j'ai forfait
Si qu'en donnant arrest pour me défaire,
Jugé feras avoir justement fait,
Et vaincras ceux qui diront du contraire.

Kár. 4. v. . . gonofságot czelekedtem az te izemeid előtt, hogy igaznac itéltéssel az te beizédidben, és tiszta légy mikor itéliz.

A kérdéses régi zsolttár következö versének első két sora is belekerült ily módon Molnáréba.

Ps. LI. 2. vsz. Én az bünben fogantatam, bünben anyamtul izármaztam, . . .

Molnár, 3. vsz. 1—4. Mert im látom és nyilván jól értem,
Hogy en az gjarlófágban fogantattam,
Es bünben az én Anjántul izármaztam,
Szülejim bünös vérekböl lettem.

A kölcsönvétel itt nyilvánvaló. Hogy szó sem lehet itt véletlen egyezésröl, csak tudatos átvételröl, annak a többi zsolttár a tanuja.

Lobw. 3. 1. Dann schaw ich weis | befind auch in d'that
Das ich in bossheit erstlich bin geboren |
In sünden meine mutter auch zuuoren
Von meinem vater mich empfangen hat.

Marot, 3. 1. Helas ! je fai, & je l'ai toujours feu
Qu' iniquité prit avec moi naiffance :
J'ai d'autre part certaine connoiffance
Qu' avec peché ma mere m'a conceu.

Kár. 5. v. Imé én álnokfágban fogantattam, és az én anyám bünben melegített engemet (az ő méhében).

Molnár szóbanforgó versszakának 3. sora sem értelem, sem szavak tekintetében nem egyezik meg mással, mint a Szegedi Énekeskönyv LI. zsolttárának megfelelő helyével.

Azt hiszszük, ez a néhány példa elégséges arra, hogy megállapíthassuk belölük, hogy Molnár zsolttárait fúzi valami kapocs a XVI. századbéli elődjeihez. Nem czélunk ezen a helyen valami mennyi ilyen kapcsolat megállapítása, nem is szándékozunk ez átvételek kimutatásából messzebbmenő következtetést levonni, csak a tényt akartuk megállapítani.

CSÁSZÁR ERNÖ.